

стр. 7

Хатылыга саахымакка
күрэхтэһини буолла

ТЭТТИК СОНУННАР

Дьокуускайга бэлчээт дэмжлэгэр Чурагчы нэвчил-
лэг торүтгэммнэг 375 салыгар аналлаах “Чурагчы –
үйрүтүн үйрүк” кииннэг сүрүхтүннэг.

Дьоро тэрэгнийн "Саха" НКНХ продюсера Лена Керемасова нилээн-сабалаан ыгытта. Кинигэ не туту-
лун бидиһиннэрэ.

Бастакы сирэйгэ "Туругура тур, Чурагчы!" Өрөгөй ырыатын тыллара киирбэттэр.

Книгээ Чурагчы нэһилэгсін историята, сай-
дымта, зөпөсастыбаннай-политическай уларыдымта
архыып докумуоналарыгар, улууспут кэч туттар
ытык дьоһумут суруйан хааларбыт ыстатыйалары-
гар олохуран оһолдулубут, зөпөсастыбаннай түм-
сүүтөр, түөлбөлөр үлэһитэр сийлиһиң сырдыгылыбыт,
хаастыскалараынан ситгэннэлээн бэйэлэбит.

Кинигтэж тэрээлнүүнэри сырдатар андасалар Кюар куоттара кивэрэн бнүрбнтэ кинигэ интэрнэцүн үрдэ-
тэр.

Үөрүүлэх дяалалга кишинэ таһаарымтытар үл-
дэснэт дьонү. исписүмүстээн наһараздалаатылар.

2022 оны Өрхлүүлбүлэгтэй Ийз, Чурагны улуунугар Ийз сир сылынган бэлэрлэлбнтэ. Маныхах улуус баһылыга Степан Саргыдаев бастакы оёолорун оёоломмут уонна нигэ мэлбт ийэлэргэ 50 тыһ. солк. суумаллах сэртинкээти туттарар туһунан уураага тахсыбыта. Ити уурааха олобуран, улуус диаллалгын планеркатыгар 18 ийгэ сэртинкээтэри туттарыы өөһөлүк түгэн бөлүлэ.

Сэртгэлийнхэн «Чурагч» хэвлэлтний бородуусуулан ажиллагныг тулганыхтара. Мэвнх үгү үгс быйл эмн салгана. Степан Саргсдэв ннэ дргэ чгн дорбууны багара.

«Дойдуларыгар бэриниилэх, үөрэхтэх үтө дьону илгэн тайаарыт, дьэз кэргэнитигитэр сана киһи эбиллэ турдуон. Одолоргутун тэрөөбүт талларынан көксэтэргэ, төрүт култуураларын өрө тутарга уһуһуот. Саха бастын ыччигтарын илгэн тайаарыахыт дьон бигэ эрэллэххинэ, — дьэз баҕа санаатын түһэрт.

Улууустаабы дьахтар сүбэтэ быһыл иккисин Дойду Бэрэсидьиэнэ Владимир Путин граван ылары ситистэ.

Ол курдук, даяктар кэрэ буолуутугар уонна до-
руобуулатыгар туһуланар ганы олунньу ыйтан саба-
даабыт эбит буоллахтарына, муус устар ыйтан дыг
күргэн туруктаах буолуутун ситиһэр бырайыак олох-
хо кинигитигэр үлэлэниэхтэрэ.

- Бэс ийгүгэр гүйгү чорчигиын ыгтылар дьыг жүргэн уонна оро бэстибээтэ ыгтылыыа. Манна улуус бары иэбилэктэриггэн талааннаах кыттааччылар Ньэгэчэй алааска муустохтара. Бу күн ороолорго квест-ооннуу, улахан дьыгго маастар-кылаастар, бьыстаппалар ыгтылыыахтара. Талааннаах дьыг жүргэггэр күөн көрсүүхтэрэ уонна биир ураты түһүмэххэ дьыг жүргэн бэллэстин аһаас халлаан аһыгэр “Уйа” арт-эбийиэги түгүхтара. Бу бырайыак сыһыа сайдан, дьыг жүргэн ороолуунаан айылыаа сыһыанар бьыһааккалара буолан тахсыахтаах, - дьит улуустаагы дьахтар сүбөттиг барэссидээттэ Анастасия Афанасьева билиһиннэрдэ.

Муус устар
6 күнэ
ЧЭППИЭР

-9° -19°

УЛУУСКА – БУ КҮННЭРГЭ

Иван Винокуров үтүө аатын үйэтитиигэ үлэлиэххэ

Кулун тутар 25 күнүтэр биир дойдудулаахпыт, биллиилээх политической, Судаарыстыбаннай диэйэтэл Иван Николаевич Винокуров төрөөбүтэ 130 сылын туюлла.

Кипи 1893 сыллааха Арыылаах нэһилтэгэр төрөөбүтэ. Дьокуускайдаагы духуобунай сэмнээригээн, Казанидагы университеты үөрэнэн бүтэрбитэ.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин төрүттээһинигэ, үүнэн-сайдан тахсытыгар элбэк үлэни ытыспыта. Ол курдук, Саха Автономнай Сэбиэскэй Социалистическай Өрөспүүбүлүкэтин норуот комиссиатын бэрэссэдээтэлинэн, Үөрэх уонна доруобуйа харыстабылын наркомунан, Эргин уонна бырамысыланнас наркомунан, Хаччыйымы наркомунан үлэлээбигэ.

Репрессияда түбэлэн, үлэтэ, үтүө аата барыта сотуллубута, умнуллубута. Политическай репрессияда түбэспит дьоннор ааттарын тиһиннэрин кэниһитэн И. Н. Винокуров аатын-суолун, үлэтин норуотугар биллэрингэ, үйүтүмүгэ бири дойдулаахтара элбэх үлэни ыыталлар.

Элбэх ыстатийалар өрсөспүүлүк-бөчөтүгэр таһаарытыннылар, тэл-бичиэниээн, араадыһанан анал бигэриниэр тэрииниитэр, кэпигэлэр та-быстылар, пааматыныых туруорулуна.

Үбүлүйдээх сымалар анал хамилылыа тэрилтэн, быһааннаах үлэни ыттар. Бүтүн, төрөөбүт күнүгэр, улуус оскуолаларыгар анал тинейкэтэр, уруоктар буолулар. Тэрийэр хамилылыа муһуһаар үйэтигингэ ханнык үлэтэр барыахтаахтара чопчуланна.

Иван Николаевич Винокуров пааматынныгтар киин чиглэлтэр анамолт минигин буолла. Улуус баһылыга Степан Саргылаев, үбүтүтүн үлэтин сүрүн-сүрүннүгэр Михаил Девлянов, Любовь Григорьева тэд эгиллэр.

Иван Николаевич Винокуровка сүтүрүчүү бэлгитинэн кири пазматынны-
гар сибэйки дьөрбөтүн уурдулар.

Алексей СЛЕПЦОВ,
Сэмэн Жендринскі хартыскажа түхэршилэрэ.

ИЛ ДАРХАН НЭДИЭЛЭТЭ

Айсен Николаев үлэтин сүрүн түгэnnэрэ

Кудун тутар 21 күнэ, Ил Дархан Саха сирин олохтоохторун Сылгыны үөрдээн илтээччи күнүнэн эбэрдэлээтэ. Быйыл ураты тымныкынан аастытын, онуоха идэтинбит сылгыныттардаах буолан, сыстаай ситэлээхпит тыһыанчанын ахсаанынаах үөрэ бу томоороон тымныкыларын этэннэ туораабытын бэлэтээтэ. Бүгүн өрөспүүбүлүкэбэ сылгы ахсаана 182 тыһ. кудуһуна, Саха сирэ Арассыыйа эргидиһинэрингэр бастаан иһэр. Бу – сылгыны үөрдээн илтээччилэр өрөспүүбүлүкэбит аһаас муунуктарыгар ыраах сытар мөччиринг сирдэри көдүүстээхтик туһаныыны хааччылар сыраллаах үлэтэрин түмүгэ буолар.

Кулун тутар 22 күнэ. Айсен Николаев сенатор Егор Борисовтынан Дьокуускайга ытыллыахтаах Федерация Сэбиэтин мунууабын туһунан көрсөтүлүр. Саха сирин социальнай-экономическэй сайдыытыгар сыһыаннаах Федерация Сэбиэтин уураабын чэрчигини ытыллыр тэрээһиннэри, чуолгаан социальнай уонна инфраструктурнай эбиилэктэри тутууну ырыттылар. Ол курдук, Дьокуускайга салгылалын түлүр сирин бырайыактааһынга уонна сагалыма уларытан оҥорууга, өрөспүүбүлүкэтэҥи инфекционнай киһиниичекскэй баллыһаны, Ленскэй, Уус Куйга, Зырянка, Маҕан уонна Полярнай пуортарын, Амма-Сулдьаччы үрдүк күүрүүлээх уот ситимин уонна Амма 110 кВ подстанциятын, ХИФУ мэдиссиинэ үнүстүүтүн үөрэнэр-лабораторнай куорнуһук, Муусука үлүдүк оскуоланын тутууга тахтоотулар.

Кудуйн түгэл 23 күгэ. Ил Дархан Быраабы билин күнүнэн Саха сирин олохтоохторун эбэр-дэлээтэ. Гражданскай уопастыба сайдыытыгар быраап култуурата ураты суолталаабын бэлиэтээтэ. Сокуону, бэйэ быраабын уонна эбэллэнэстэрини билин хас биһрдин ийи олоҕо куттала суох уонна чөлөөх буолуутун хааччылар. Бу күн үгэс быһамтынан юристар тэриитэлэрингэр аһаҕас аян күннэрини ыыталлар, дьоһун босхо консультациалары, сүбэни-аманы биэрэллэр, сокуонга үлөнүһүлүлэр түһүмүн көпсүлүлэр.

Күлүн тутар 23 күгэ. Килимэт уллары-
йыттын уонна ирбэт тог ирингитин боппуруо-
старыгар кэмпириэһиһэ пленарнай муһнааар
Гидрометеорологтиһа уонна тулалыыр эйгэни
күтээн көрүүгэ федеральнай сулууһа, СӨ Бы-
рабыһталыстыбата, Араасыйа Наукаларын
академиятын Сибирдэһи салаата, М.К. Ам-
мосов аатынан Хотутулуу-Илингити федеральнай
университет, СӨ Наукаларын академията килим-
мэт улларыһытын уонна ирбэт тог ирингити
чачеһини боппуруостарыгар биһргэ үлэһиниһэ
сөбүлэһин түһэриһтир. Докумуонга Ил Дар-
хан Абыен Николаев, Росгидромет салааһааччыта

Игорь Шумаков, РНА Сибирьдэхи салалтын бэрэссэдэгтэл Валентин Пармон, ХИФУ ректор Анатолий Николаев, СӨ Научаларын академиньан бэрэсидьхэнэ Леонид Владимиров илһи багтааһылар.

Ил Дархан бу сөбүлэлэни Дьоруускайга ытыллыыт норуоттар икки арадыларынаа бастагы научнай-практической кэмири-энсийэни түмүктүүр дьонун суолталаах доку-муон буоларын бэлэстэттэ. Саха сирэ кэллимэт уларыылытын уонна ирдэт тон ириитин, кини ологор дьайылытын, социальнай-экономичес-кай сайдыы боппууостарыгар сабыдыалын кэллимик үөрэттин киниэ буоларынан, бу үлөү өрөспүүбүлүкэ бары научнай институттара кы-тыыны ылааларын, онон Саха сирин уопутугар түрүбүрэн, холбоһуктаах үлэ кэллимик, өссө далааһыннанан ытыллыытын туһунан эттэ. Сөбүлэлэни чэрэгинэн, холобур, карбоновой полигон тэрилиннэ.

Ирбэт том туругу чигвийнэг ухаан суолталаа харшаман дойдү үрдүнэн мониторинг сага тингэг олохтонгоо, 2025 сылга дээрү бу ситимгэ 140 кэсэн корор луун кыргыс.

Кудун тутар 24 күнэ. Ычачыкка анаалзах «Муус Устар» бэстибээл чэригитинэн Дьокуускайга «Кыайыы 50 сыла» успуорт дыбарыаныгар ГТО-ну туттарыы финала ытылынна. Тоҕус улуустан кэлбит хамаандалар 11 көрүгүнэ күрэхтэстилэр. Кыттааччылары Айсен Николаев, фигурнай хапталлаахынга олимпийскай чөмпүйүн Камилла Валиева, ыспартылбынай гимнастикага олимпийскай чөмпүйүн Никита Нагорный, кини кэргэнэ, ыспартылбынай гимнастикага олимпиада призера Дарья Нагорная, художественнай гимнастикага олимпийскай чөмпүйүн Ксения Дудкина, юниордарга Европа, ван дайду чөмпүйүнэ Лала Крамаренко кэлэн ойбоотулор.

«Дойду Бэрэсидэндэ тобус сыйлаабыта ГТО хамсааһынын сэргүүтүтэ. «Муус устар» бэстибээл чэригтээн ГТО комплексыгар хайыска баар буолбута хайҕалаах. Дойдубутугар патриотизм, устуорт уонна култуура үтүө үтэстэрэ сэргүүтүлүлүлэрэ үөрдэр. Ылалдыттарбыт, биллэр ыспарсымыннар, холобурдарын ыччаныт, оҕолорбут батыһыахтарыгар эрэнэбин», — диэн Ил Дархан эбэрдиээн эттэ.

«Успуржа карьерам саваланымыгтар ман-
ных хабааннаах тэрээһинээр ыгтыллыахтарын
олус бадарарым. Эниги манна кытта сылдыаргыт
табыллыгыт буолар. Айсен Сергеевичка успу-
орт хамсаанынын өйүүрүгэр махтанабын», —
дээн Никита Нагоной болуотута.

Афанасий НОБВ.

Республиканская военно-спортивная игра «Снежный барс» стартовала в Чурапче

В республиканских военно-спортивных играх в этом году принимают участие 14 команд из разных улусов республики.

В Чурапчинском улусе состоялось торжественное открытие финала XXIV Республиканской военно-спортивной игры «Снежный барс», посвященный добровольческому отряду «Бутур», участвующему в специальной военной операции. В этом году приехали 14 команд из разных улусов республики. Каждая команда, принимающая участие в игре, сформирована из 10 обучающихся — участников военно-патриотических клубов и юнармейского движения в возрасте до 17 лет. Команда-победитель представит Якутию во Всероссийской военно-спортивной игре «Победа».

Первый заместитель Главы улуса Егор Завидев, поздравив с началом Игр, подчеркнул, что победа команды района в прошлом году дало право проведения главного меропри-

ятия по военно-патриотическому воспитанию именно с селе Чурапча. В предыдущие годы команда «Беркут» из Чураччинского улуса достойно представляла Якутию на Всероссийском уровне, заняв в общекомандном зачете 17 место, оставив за собой 67 команд со всей страны.

Ведущий специалист Департамента государственной политики в сфере общего образования, воспитания и дополнительного образования Министерства образования и науки РС(Я) Туяара Ойуускай отметила, что десятки тысяч детей уже приняли участие в

данных играх от школьного до республиканского уровня. Военно-спортивная игра «Снежный барс» проводится с 2000 года для военно-патриотического воспитания подрастающего поколения, подготовки к военной службе и пропаганды здорового образа жизни. Организатором игры выступает министерство образования и науки Якутии.

На торжественной церемонии вручены медали "Матери Защитника Отечества" Марфе Ноговицкой из Сыланского наслега и Евдокие Слепцовой из Ожудунского наслега.

В программу игры вхо-

дят конкурсы «Ратные стра-
ницы истории Отечества»,
«Визитка», «Статен в строю,
силен в бою», соревнование
«Неполная разборка и сборка
АК-74», «Снаряжение мага-
зина патронами», «Пулевая
стрельба», «Общесфизическая
подготовка» и «Военизирован-
ная эстафета». Кроме этого в
программу вошли культурные
мероприятия — посещение
музея боевой славы ветера-
на учителя Ивана Павлова, Чу-
рапчинского музея истории и
этнографии Андрея Саввина,
Музея Дмитрия Коркина. Так-
же состоится вечер Дружбы
в районном доме народного
творчества «Айылгы».

Республиканская военно-спортивная игра «Снежный барс» является региональным этапом Всероссийской военно-спортивной игры «Победа». Команда-победитель республиканского финала получает право защищать честь Республики в Москве на финале Всероссийской военно-спортивной игры «Победа».

Семен ЖЕНДРИНСКИЙ.

БАЙЫАННАЙ ЭПЭРЭЭССИЙЭ

Костя курдук оболор суруктарыттан саллааттар санаалара күүһүрэр

“Хайа, Костяны булугут дуо?” – дээн бу күнүргэ эрдээксийэ төлөпүнэ өрө тирилээн олоодо. Хоруйдуубут: “Костяны булугут!” Уолбут Таатта улуунун кишинигэр, Ытык Күөлгэ, Анемподист Софронов-Алампа аатынан орто оскуолаҕа 4-с кылааска үөрэнэр эбит.

Сүрүн дьоруойбутун көрдүүргэ Чурапчы улуунун үөрэххэ салахта, улуус алын сүбүөх кылаастарын методический холбоһута уонна Чурапчы улуунун бойобуой дьайыы бэтэрээннэрин Сэбиэтэ бары каттыстылар. Иинэ гынан уолсай сүбээн, көмөлөһүннэрбит киһи сүөрини, Тааттаҕа баран кэллим.

Костя ийэтэ Евдокия Алексеева үөрэ-көтө көрүстэ. Дьоруойбут элбэх оболоох ыл ортоку уоллара эбит. Оттон оскуолаҕа кылааһын салайааччыта – Марина Васильевна Алексеева.

“Костя уһуулааһа сүл-

дьааһыттан дуобатынан үлүһүтэн дьарыктанар. Итиннэ тэҥэ иккис кылаастан саҕалаан, тустуунан утумнаахтык дьарыктанар. Үөрэбэр үчүгэй”, – дээн ийэтэ Евдокия Константиновна сэлэргинер. Төрөппүттэрэ командировкаҕа сырыттахтарына, эбэттигэр олорон, саллаакка сурук суруйан ыппыт эбит. Маннай, сурук Украинаҕа тийбитин туһунан сурабы итэҕэйбэтэх.

– Наһаа соһуйбутум. Бэйэм өйбүттэн суруйан ыппыт суругум этэ. Оскуолаҕа сырыттахпына, учууталым: “Костя, бу эн суругут дуо?” – дээн ыппыта. Ону көрөт, сөбүлэстэрим

дип. Иннокентий хайаан дьаһы эгиптэ сулуусталаан дойдутугар кэллин. Хайаан дьаһы кыайылы аҕалын, – дээн 4-с кылаас үөрэнээччитэ Костя Собакин санаатын үлэтиннэ.

Билиги эрдээксийэ уонна Чурапчы улуунун үөрэххэ управлениета, улуустааҕы бойобуой дьайыы бэтэрээннэрин Сэбиэтин атыттан Костяҕа төрөбүт тыһын үөрэттин дээн кылгас быһаарылыах тылдьыты, оонньууру бэлэҕэтибит уонна саамай кылаабыһа, Иннокентий Ноговицын бэйэтэ иһин баттааһыннаах хаартыскатын хааллардыбыт.

Маннак оболор баар буолан, билиги буолуттарбыт санаалара күүстээх, маннак ыччаттар баар буолан, билиги дойдубут көмүскэллээх буолуоҕа.

Сэмэи ЖЕНДРИНСКЭЙ.

ОБОНУ ИИТИИ

Аҕа күрэбин кыайылылаахтара быһаарылынылар

Өрөспүүбүлүкэтээҕи XXIII-с төгүлүн ытытлар «Аҕа күрэбин» улуустааҕы сүүмэрдиир түһүмэҕэ П.Е. Барахсанов аатынан пааркаҕа үрдүк таһымнаахтык буолла. Быйылгы күрэхтэһии СӨ Үлэ, улууска Ытыктабыл, Чурапчы нэһилиэгин үбүлүйдээх 375 сылыгар ананна.

Уолсайа II аҕа уолаттарыһын кытыннылар: Арыылаахтан Марк, Алексей Демьяновтар, Болтоноттон Яков, Михаил Кривошапкиннар, Кытаанахтан Иван, Ньургун Собакиннар, Мугудайтан Василий, Виталий Окочешниковтар, Одьулуунтан Станислав, Валентин Седаницевтар, Хадаартан Вячеслав, Валерий Степановтар уонна 5 хамаанда Чурапчы нэһилиэгиттэн – Ньургун, Тимур Аммосовтар, Андрей, Павел Дьячковскийдар, Дмитрий, Дмитрий Осиповтар, Андрей, Андрей Баранкевичтар, Иван, Аман Беляевтар.

Күрэхтэһээччилэр былыттаах, инчэбэй хаарлаах да күн турдар, барыта 7 түһүмэххэ үлэҕэ сатабылларын, булугас өйдөрүн, күүстэрин-уохтарын тургутустулар.

Бастакы, ойбон алларын түһүмэҕэ мөккүөрдээх соҕус буолла. Муус сорох сиригэн тааннаах, халын буолан биэрдэ. Ойон сэрэбиэйинэн ити миэстэҕэ түбэспит кыттааччылар сии өрбөдүүстэһэн, ууларын таһаардылар. Ол эрэри манна үлэ үөрүйэхтэрэ, түргэн-тарбан тутуу, сымса-быһый буолуу, аҕа уолунаан бэйэ-бэйэлэрин ситэрсэн үлэһиттэрэ элбэҕи быһаарар.

Бу түһүмэххэ Кривошапкиннар ойбону 44 сек. иһигэр алларан тэҥнээхтэрин булбатылар. Салгыы чэй оргутуу, үһүс остуолбаҕа ытты түһүмэхтэрингэр элбэҕи кимиксэ да иһигэри биэрбэттэр.

Төрдүс түһүмэххэ – туут хайыһарынан сүүрүүгэ Демьяновтар биэстээх бастакынан кэлэн, эрэлээхтик бастаатылар. Салгыы бэйэс түһүмэххэ Марк Демьянов маһы 5 мин. 27 сек. иһигэр суоран, кыахтааҕын көрдөрдө. Бу түһүмэххэ сэрэбиэйинэн биһир-иһки кыттааччыга суон мастар түбөһөн, сыралаах соҕус буолла.

Онтон бэрэбинэни эрбээһинигэ Аммосовтар бастыһарын көрдөрдүлэр. Бүтэһик түһүмэххэ Андрей Баранкевич чуурканы түргэн-түргүнник хайыһытын, уола сып-сап курдук саһааннаан бастаатылар.

Ити курдук, тыһааһыннаах күрэхтэһии түмүгүн иһики күөһүгэ табыстылар:

I миэстэ – Яков Кривошапкин оботунаан Михаилы (Болтоно).

II миэстэ – Ньургун Аммосов уолунаан Тимурдуун (Чурапчы).

III миэстэ – Марк Де-

мянков уолунаан Алешалын (Арыылаах).

Кинилэргэ «Прогресс» ХЭТ уонна «Эркин» эр дьон түмүгүгэ туруорбут 60 000 суумалаах сэртиниксэ, улуус дьаһалтата туруорбут 40 000 суумалаах сэртиниксэ уонна үбүлүйдээх Чурапчы нэһилиэгэ туруорбут 20 000 солкуобайлаах сэртиниксэ туттарылынылар.

Манна таһынан бэйэни биллэһиннэрин түһүмэҕэ туспа ытытлан, уолсай түмүккэ киирбэтэ. Манна кыайылылаахтары анал дьүүлүүр сүбэ быһаарда:

I миэстэ – Иван Собакин уолунаан Ньургунуун (Кытаанах).

II миэстэ – Дмитрий Осипов уолунаан Дмитриидын (Чурапчы).

III миэстэ – Яков Кривошапкин уолунаан Михаилы (Болтоно).

«Аҕа күрэбин» бары кыттааччыларга нэһилиэктэрин дьаһалтара, тэрийээччилэр олохтообут сыаналаах бириистэрэ туттарылынылар. Манна сүргэ көрөөччүлэр биһирэбиллэрин ылан ылыт күрэх саамай кыра саастаах кыттааччыта Аман Беляев анал бириһиннэн наҕарааһына.

Кыайылылаах Кривошапкиннар хамаандалара бу күнүргэ Таатта улуутугар ытытлыахтаах өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэххэ улуустарын чыһини көмүскүүхтэрэ.

Марфа ПЕТРОВА.

A black and white photograph of a group of approximately 15 young men and women, likely a school group, posing in front of a building with large windows and steps. They are dressed in formal attire, including suits and dresses. The group is arranged in several rows, with some individuals standing on the steps of the building. The building has a prominent entrance with a large window and a door. The overall tone is formal and organized.

БИҨИЭХЭ СУРУЙАЛЛАР

Эрилик Эристин кыыһын баҕа санаатын толордоргут

Чурапчы дьыно, дороболорун!

Былырын саха нуруотун кини туттар улуу суруйааччыта С.Яковлев-Эрилик Эристин торообутэ 130 сылын бэрэс бэлэстээн, араас тэрээһиннэри ыыттыгыт. Ол иһигэр мизэхэ Эрилик Эристин аатынан литературнай бириэмийэни туттардыгыт. Улахан махталбын биллэрбим.

Эрилик Эристин олохун, айар үлэтин дьаһаан туран эдэр сааһыттан саха билииниэхэ учуонайа, профессор Н.Н.Тобуроков үөрөппүтэ. Кини бэйэс кылааска үөрэнэр мэник уолчаан эрдэбинэ, убайа Бүөтүр Тобуроков куораттан “Маарыкчаан ыччаттара” дигэн арамааны аҕалыт. Ону уолчаан туохха да аралдьыйбакка, биир тыһынанан ааһан кэбиһипт, долгууларыттан саҥа кинигэтин илбиктэрэ илбириһиптэр эбит. Ол курдук сөбүлээбит уонна Эрилик Эристин айымньыларын чинчийэр баҕалаах үрдүк үөрэххэ, онтон аспирантураҕа киирбит уонна учуонай буолбут. Ол курдук, кинини Эрилик Эристин наукаҕа сирдээн аҕалыт. Кини олохун, айар үлэтин туһунан учуонай 4 кинигэни таһаарыта, суруйааччы айымньыларын бэчээккэ бэлэмнээбитэ. Оччолорго суол-иис мөлтөөбөр, бэйэтэ сылдьан, суруйааччы үөлэниэххэ эриһин баҕаһан, матырыйаал бөдөтүн хомуйбута. Николай Николаевич – наһаа сэмэй киһи, кэпсээнэ сылдыһабыт этэ. Кимтэн эрэ истибитим, кини Эрилик Эристин соботох кыһа көргөн тахсан, Амма оройуонутар олохторун булбут уонна Диринг сохуохун дирингэтин кытта кэпсэтэн, бу ылыга дьэ бэрдэрэ, Дирингэ көһөрбүтүтэр. Өссө Валентина Семеновнага сохуос анал бизнсийэни бэрэр буолбут. Суруйааччы бүтүн дойдуга атырбыт мусуойа тэриллибит. Чакырга суруйааччыларга аналаах сыһыанар дьэ тутуллууттар эмэ кини көмөлөспүт буолуохтаах. Оччолорго Николай Николаевич обкомга үлэллэр этэ.

Билигин Н.Н.Тобуроков ордобото учуонай архыбын, үгүс кумааһытын бэрийэр. Мин кинигэ-хэ дьыһыттар тийэ сылдыһылар Эрилик Эристингэ сыһыаннаах матырыйааллары Чакыр мусуойугар тирдээр дигэн мизэхэ бэрдэ. Онно учуонай ыстатыйалара, сурунуулары бааллар.

Олор былыстарыгар Эрилик Эристин кыыһын Валентина Семеновна хас да суруга баар. Кини “аҕам элбээн кэпсирэ да, өйдөөн хаалбатахпын, аҕам табах да тардыбат, арыгы да испэт, хаартыга да оонньообот этэ” дигэн суруйар.

Сэбиэскэй юмгэ Эрилик Эристин биир саамай аадылар суруйааччы этэ. Эрилик Эристин соботох оҕотобун да, аҕам кинигэлэрин гонимарын маачаха ийэм аҕаардастыы ылан олохтор дьэбит. Уонна биир эмэ гонимарыттан

аҕаар пааматыннык туттарар дуо дигэн ыһыттар эбит.

Чурапчы улуунун бастаахы классик-суруйааччытыгар, үһүлүчү дьылбалаах, талааннаах Эрилик Эристингэ үлүөс кинигэр көстүрүлүөх сирэ улахан

пааматыннык туһура буоллар, дигэн этиһэллэх бу сурдудум. Ол кыаллара буоллар, бэрээхэй да буолуох этэ.

Варвара ОКОРОВА.

Чакырга – Кыра Хабырыыс сыла

2023 – сыл Өрөспүүбүлүкэҕэ Үлэ сыла, улууска Ытыктабыл сыла, Чакырга Дьөһөгөй сыла. Ону таһынан биһиэхэ Эрилик Эристин быраата Яковлев Гаврил Степанович – Кыра Хабырыыс торообутэ 130, кини сизэнэ билииниэхэ атомщик учуонай Иоган Егорович Максимов 85 сыллара, онон быйыл биһиэхэ биир эмэ ураты бэлэс сыл буолла.

Кыра Хабырыыһы билигин Кыра С.С.Яковлев – Эрилик Эристин «Кэриэс туолуута» сэтэнигэр суруйбуттан билэбит. Онно Уулаах Уйбаан сир түнэттигин муһуһаар баран иһэригэр, кэниһиттэн Кыра Хабырыыс аҕаах кэлэн убайын кытта кэпсэтэлэр. Уйбаан быраатын харыстаан сэмэллэр «ити хара нүөхөн санаалаастары иннигэр калан ылаары тийэһит...» дьыһыттар, бэрт өйдөөхтүк хардарар, онтон Уулаах баайдар сирдэригэр аккаастаһарын истэн, убайа иннигэр бэрбэтэһиттэн бэккиһипт. Сэһэн биир мүчүрүгүннээх түгүннүн Кыра Хабырыыһы олонхо истэ олохтобуна, эмискэ бандыыттар киирэн, саба түһэн тутан, тобулута сыһыан баран, Аммаҕа киллэрэн өлөрүлөрө ойууланар.

Онно сэтэн биир биһирэбиллээх киһигэ Кыра Хабырыыс геройдуу өлүүтэ сийлиһин ойууланар. Кини Уулаахха кэриһин этэр «Мин уол оҕо төрөөн, бу орто дойдуга сүүрбэттэн тахса сыл олохтор алһарбар, кыра дьон багтыгастан тахсалларын иннигэр көмөлөспүтүм – дьолум дигэн ол буолар. Мин киһи буолбут чэстэтин толорунаан өлөн эрэбин. Өлөрбүтүн аҕабыларым дигэн, бастааһынан, сэбиэскэй былааска өссө көмөлөһүөх киһи быстах ороскуонунуларга түбэһэн өлбүһүтүн, иккиннэн, туох да утарылаһылыта суох, аҕадасталаахтык түбэһиппигиттэн уонна олох конорун көрбөккө өлбүһүтүн буолар» салгыы «Мин убайдарым, бандыыттар хааннаах буулдьаларыгар табыллыбатахтарына, эмэ кэпсэттэрэ. Оччого эи кинигэргэ илдьит буол: тэрийэн испит кылуоспун ситэ тэрийдиһир, ол юмгэ ийэм уонна эһэм

икки мин туспунан ытыы-сонгуу сылдыһабыннар...» диир. Бу курдук бүтэһик кэриэс тыһы дьонулар тирдэрэ көрдөһөр. Бу уоттаах-тоһонноох тылаары төһөлөөх киһи ааһан улааппыта буолуой?! Ол айыы сүрэхтэрэ өстөөххө аба-сата уотунан умайдаҕа, аһыһан-харыһыһан, хомойдоҕо...

Кыра Хабырыыс дигэн ким этэй? Гаврил Степанович Яковлев (08.04.1893-тохс.1922)

Бу баара-суоҕа 27-28 саастаах эдэр оҕо киһи. Нэһилиэк ревкома (революционнай комитет) чилиһинэ, сир дьохутаата, саҥа былаас иһин багталы утары сир түнэттигин ыһтыһан, дьадаһы дьонго сир бастыһын түнэттиһитэ. Оччолорго баайдары утары улахан мөккүөрдээх, хас да хонуктаах киирсиллээх муһуһахтар, дьон өйүн-санаатын хамсаатар дьаһылаах араас үлө көрүгэ сыгыһытк ыһтыһалара. Кини Чурапчыга буолбут 10 улуус дьадаһыларын сьенигэр сылдьан, Ленингэ телеграмма ыһтан, эппиэт кэлбитин туһута буолбута. Күннэгэ ой-санаа сайдан, саналыы олох тыһына биллэн барыта, онно кини олох үһүгэр хорсунуук ылсыбыта.

1920 сыллаахха торообутэһиниһигэр Чакыр Толоонутар оскуола тутуутун дьаһайан, үп-ас хомуйбута, оскуола маһын кэртэрэн тастарыта. Онтон Флегонтов Н.Д. – Дьүлэй Ньукуусканы маастардаһан сир талыһын, көнөтүн булан оскуола акылаатын түһүртэрэр улахан саталаах салайааччы, тэрийэччи буоларын көрдөрбүтэ. Ити оскуоланы кэлин 1928 сыллаахха убайа С.С.Яковлев – Эрилик Эристин ситэртэрэн үлэсэ киллэрбитэ, билигин да 95-с сылын үлэтин туһура, оҕолор үөрэнэллэр. Онно бүтүн Чакыр тылаах бары

үөрэнэн, үүнэн-сайдан тахсыбыт ытык оскуолабытын Кыра Хабырыыс туттарбыта санаахха өссө ордук суолталаах. Ити сыл убайа Эрилик Эристин «Үөрөһүнөн эрэ өрөһүнүөхпүт» дигэн улахан ыстатыйатыгар «үөрэх икки, олох икки биир кининээхтэр» дигэн үөрэх туһатын бэрт үчүгэйдик сийлиһин суруйбута.

Гаврил Степанович 1922 сыл тохсунууларга бандыыттар иһинлэригэр түбэһэн тутуллан киирэн, Аммаҕа Соморсуун таһыгар Сэлэксэй Арыста дигэн сиргэ эрэдээһин өлөрбүттэрэ. Хабырыыһы Дьаарбас дигэн үрүгэ төрдө ырааһылааҕа сыгыһылааһан сүүрдэ-сылдьан, тохсунуу 7 күнүгэр өтүүнүн аҕ кутуругар сүүрдэн барыттар. «Бандыыттар, дьон эрэ буоллар үчүгэйдик туттаарын эрэ» дьыһыт үһү. Өтүүтүн сүөрөн ытылаабыттар, тобууста ытан баран, «киһи да бөдө» буолар эбит дэспиттэр.

Кинини үрүгүнэр хамандыыларыгар доһуруостуулаһарыгар бэйэтэ доһуруостуу туһура курдук хардарытын, бу өлөөрү туһуна хаанын хамсаппакка бэйэлэрин күлүү-элэҕэ гыммыт кырдык этэрин ахталлар. Киһигэрэ ааттаһаҕа: «Эһиги бандыыттар, былааска олохуоххут, билигин, бастааһыттар, олоху оноргохпүт» дигэн хайыһаабытын дьон истибиттэр этэ дигэн ахталлар. Онук да буоллаҕа, олоху оноргоочулар бар дьон, нуруот, нуруот былааһа кэллэ...

Кыра Хабырыыс оҕо эрдэһиттэн бэйэтэ каланар сылбырҕа сымса буола улааппыта, онон улаатан иһэн сахалыы иһин-аҕах ооннууутугар иннин бэрбэттэх, кини көтөхпүт 300 кыһытээх таһына саҥа таас билигин саҥа ыһыах-

тыр сирбитигэр анал бэлэс мизэстэтин булан туһура. Кини бэрт сыгыһы-хотуу, хомойой бэргэн тылаах араатар, турбут-олорбут ыас хара багтаһаах, сыгыһы уоттаах харахтаах уола хаан эр бэрэс эбит. Кыра Хабырыыс маанытык таһнарын сөбүлүүр үһү. Саһыл тыһа бэргэлээх, тинг истээх сонноох, куһаат курдаах, таһа тыһа күрүмү этэрбэстээх буолара үһү. Кини эмтэрэлээх сүүстээх, мизтэрэ 80-90 үрдүктээх, бэрт дьолунаах дьүһүннээх-бодолоох, киһи таһыы көрөр киһигэ буолбута дигэн ахталлар. Дьэ, манньк көрүгүнээх эр бэрдин көрөн, бандыыттар, «Кыра Хабырыыһы манньк үтүө сэбэрэлээх, манньк үчүгэй сирдээх-харахтаах, үтүө мөссүөннээх киһи хайдах бастаабыл буолбут эбиттэй дьыһыттар үһү» - дигэн Карпов Д.П. ахтара диир эбит Яковлев И.Я. –Лэкиэс Дьаахыбылап. Бу бэйэлээх киһини өлөрүөх бэйэбит буоллаҕа дигэн бэккиһээбиттэрэ үһү. Оттон чакырдар хаарылаһаах уолларыттан хомойон олуэ аһыйыттар биллэр.

Аһахтара Кыра Хабырыыс өлүгүн 2-3 мй кэтиһэн, көрдөһөн, нэһилгэ дойдутун буларан, хара тыа ортоуттар бандыыттаран күртэн, суһалдык тас мастаан эрэ кистээбиттэрэ. Сонно тута кэлэн хостотоору тыһына баран, буорун ытылаһан баран төһүбүттэр. Дьэ, ити курдук, 40 сыл түгү тылаа сытар киһини убайын кытта тэһигэ аҕалан, Толоонно томторго компүттэрэ, от иһин 4 күнүгэр 1962 сыллаахха, Эрилик Эристин 70 сылын көрсө. Ити убайын баҕа санаата этэ, кини Кыра Хабырыыһы көһөртөрүөн баҕаран көрдөһүү суруйбута архыбыгар баар. Онно билигин икки бастаабыл уолаттар билигин Чакырга Эрилик Эристин граждандскай сэрингэ өлбүттэргэ дигэн бэйэтэ бырайыактаан туттарбыт Ытык томторугар сыталлар. Мантан Эрилик Эристин Аҕа дойду сэринигэр барааччылары ас тэрийтэрэн аһатан, алгыс үтүөтүнэн

алһаан тыл этэн аҕаарыта дьыһыттар.

Дьаахыбылаптар ырыа-ны-тойугу, олонхону бэрэс сөбүлүүр, олонхонугу анаан ыһыран хоннорор иһэллэхтэр эбит, онон уолаттар кыраларыттан ырыа-тойука сыстан испиттэр, сүөлү-ас тутан, сэттэ ыал буолан, бэрэс дьаһаан сир-уот онгостубуттар. Икки уол дойдуларыгар, оттон Хабырыыс Амма Болугуруттан Ноевтар кыыстарын кэртэн ылан, кыһынын онно кыстылар эбит. Кини өлөрүгэр 3 саастаах кыһа Олыга тулаһаах хаалаахтыгыт, уонна үтүө дьон көмөтүнэн ыал буолан, Мьындаҕа-айыга Егор Максимовка кэртэн тахсан, Иоган Егорович Максимовы төрөппүт. Иоган ирриннээх оҕо төрөөн, аҕатын дьонугар иһтиһлибит уонна сахалартан бастаах кэриэс атомщик учуонай буолан, Новосибирскай куоракка олохсууан олохтор. Ийэтэ Олыга кэлин Николай Васильевка кэртэн тахсан, сэттэ оҕону төрөтөн, Горнай Бэрдыгэстээхэр олохсуйбута. Онно биир кыыс оҕо хаалан, билигин Кыра Хабырыыс ыччаттара кизнигик тэһийэн, эһэлэрэ тэрийсипт, олохун толук уурбут саналыы олохтор үүнэн-сайдан, чэчириһиллэр. Кини аатын ааттар үтүө-мааны дьолунаах дьон буолан тэһийдирэр.

Ити курдук, саҥа былаас тургурууларын туһугар эдэр олохун толук уурбут саха саарына Гаврил Степанович Яковлев – Кыра Хабырыыс 130 сылыгар аҕа дьолуһуу ааттанар кэмэ кэллэ. 100 сыллаахыта туттаран испит оскуола 95 сылыгар нэһилгээх билигин Эрилик Эристин аатын сүгэр оскуола суох буолан, 3 сиринэн үөрэнэ олохобут. Убайды-бырааттыы Яковлептар күүстээх дуулуурдарынан тутуллубут оскуолабыт саҥа таас оскуопаларын долгууа күүстэбит. Үтүө киһи аҕа үйэлэри унуордуур, күлүм гыммыт чаҕылхай олохун утума салһанар.

Мария ФИЛИПОВА, учуутал, кыраайы үөрэтэччи.

СЫННЪАЛАННА

Сүзнэ- лэх, ... түүлэх					Сурийн Н.В. Спел- це-Нико- лай ...										
Ийнэйбит, нуурайбит (мэс)	«... манан ат үчүгийн багаһына		Элбэх, өлгөм	 Атажа суох суурбут, кыната суох кэнүт			Охтубут мэс даркы- ламмыта	Билигин бигэйт, ...		Сирэй кэрбэх аһы		Сэнкээ суох, иһа- тар-иһа- либэх, ... курдук (тыяс, сана)			
												Элбэх тыл, мээгэ сангарыны, ...сыр			
	Харчыга, бэчээкээ хотой ойуулаах гизрээ		Өрө күөрэ- тэн бырах, кээр ...		...-сэлээн сиплит, сэмэ, сунха туолбут	Ирдээн ...		Үрдүн сыырдаах кыараах, чонолох ...		Бытарсан ...					
						Халыг чугуун мийсээ, соркуой иһитэ						Айаннаан иһэн бы- стах кэмнэ тохтоо	Эмисээ таалаан хааһ, ... гыт		
	Киэргэтэр, тулсарар согоһук, симэх		Кытаанах, кыһыллар кырлимчээ ... (эргэр)				Улуу	Чугас, ыксаа ...	Атаах, ныккыа (оёо туһ.)						
	Иккэй- эбин, ... бииргэ				Эгээл нууна- лыта	Иһи маддан сылдыр, бултуур сирэ	Эгтэн сыа- тын ордук сөбүтүүр Бада санаа								
				...дээх этигэс, муннаах булугас				Курдаттыы көһүн, ...дэгэр	Иһэри ту- тан суоһа, танг...						...татай! (сана аллайы)
	Куттанан эбээр сөбүлэспээ теттөрү түс, көннүлгөн ...	Атах ...			Үс кыһы- ныр				Уугун ...			Тимир көөбүлэ, ...лыы			
				Дьиз хоруубу- ята							Харамай- дар көтөр, лабаалара				

«Сканиора: талттан тылла таваарнах, таһаа оонньуох» Зоя Васильева кинигэтиттэн ыалдьыһына.

Хайхыат 10-с №-гэр тахсыбыт сканворд эппинэтэ: Туруору: биһинитээх, сивэсэрэ, күрбэ, амалый, ылаамай, атаба, сатаабат, тэксэр, сур, тоһору, рита, аттар, мароа, ытык, оҕо, баһ, ол, ах, ат быт. Сыллары: бүгэс, тапахааннар, илбини, аас, балаата, кэтэс, этэ, мат, хирурт, айымаба, кэри, айаа, тобохтор, забар, албаһа, күрэх, ойуу, атыт.

УСПУОРТ

Хатылыга саахымакка күрэхтэһии буолла

Үйгэ чиглэлээр итгэн ордуу кэм устата оёо кутун тутан, Хатылы орто оскулатыгар учууталлаа-быт, РСФСР норуот үөрэжирин-тин туйгуна Гаврил Николаевич Аммосов төрөөбүтэ 90 сылыгар анаан, төрөппүт оёолорун, биир-гэ үлэлээбит дьонун-сэргэтин, саахымакка үөрэппит-такайбыт иппылээччилэрин көбүлээнин-нэринэн, Хатылыга саахымакка бастагы өрөспүүбүлүкэтээби тур-нир икки күн устата буолан ааста.

Маяна Мэнгэ Хангаластан, Уус
Ардантан, Таатгайтан, Намтан,
Дюкүускай куораттан уонна Чу-
рашчыттан, уолсайа холбоон, 300-
тэн тахса ыспарсымыан ол иһигэр
сэтгэ үрдүкү дигалаах ууспуорт
маастара итээннэ уюнтан тахса
успуорт маастарыгар хандыдаат
кыттаһыа кылылар.

Гаврил Николаевич саахымачыг эрэ буолбатах этэ, киини оскуолага үөрэнэр сылларыгар,

хэлэн СӨ үгүлээх тиргэнээр буолбут Михаил Захаров эрчийинтинэн көгүл тустуунан уонна хапсагайынан үлүһүйэн дьарыктаммыта, үөрөнөөччүлөр ортолоругар оройуонугар хаста даҕаны бастаабыта биллэр. Оччолорго Петр Николаев, Василий Шадрин курдук өрсүүбүлүүкү биллэннээх бөбөстөрүн ытыгы тэҥнэ тустара. 1965 сылтан Хатылы орто оскуолатыгар, харыс

сири халбарылбейки үлээлэбнэг. Сваахымт, дуобат, тустуу снэкен йэлэрин утумнаахтык үлээлэбнэг. Хатылы уолаттара бэлэснэгтэ тэбнэг тэнтээхэрин булбатах-тара. 1966 сылаасха оройуонга бастаан, Афоня Дорогунов уонна Юрий Ноговицан Москвада буол-бут Бүтүн Союуустаады турнирга снгиһилээхтик кыттыбыттара. Итэни таһынан, Гаврил Аммо-

най-патристическай шигтэнь борт тагаарьмалахтык үлдэсшигтэ. Киний үөрэнэмчигээр “Зарница”, “Орленок” байгаланнай-ыслартыбынай соннуударга кыа-фымын ситишэн, оройуон аатын өрөспүүбүдүкэсэ тийшэ комүсөө-бигтээр. Игидэлээчигээрэ көп-спидэригээн, Гаврил Николаевич “байгаланнайдаатаба” аатыран, атыттар курдук ыһыһыты-хаһы-ты сымдарыа, оёону моёорун биһирэ даадына түбэхэн корботөх-төр, ол да буоллар, бэрээдэк, кыаһыага дуулуур хайаан даа-ны кытаанахтык тутуудулар.

Бастагы разрядтаах оро-
йуон саахымакка чомгууһоһ,
күүстээх дуобачыт Гаврил Ам-
мосов тиринньор быһыытынан
дьоһура үөрэнээчилэрин си-
тиһиллэригэрэн үчүгэйдик көстөр.
Ол курдук, 1968 сыллаахха Минна
Николаев, Коля Беляев, Ганя
Слепцов өрөспүүбүлүүкүзэ бас-
таны, Чернопцы куоракка “Дыктин
дуобат” Бүтүн Союуустанды ту-
нууга кыттыбытара. Онтон ыла,

Хатгалы элэр саахымачыгтарга өрөспүүбүлүкэ үөрэнсөччүлүгүн "Үрүт лалы" күрэхтэһини элэр-гэр уонунан сылларга биринис-тээх мэтэстэттэн түспэтэхтэрэ. Хатгалы нэһилиэгэ күн бүгүгүгэ дээрн саахымат көрүгүн өрө ту-тан, улууска чөмүгүүөнөрүнэн биллэхтэрэ. Күрэхтэһин үөрүүлээх сабыллыгыгтар Хатгалы нэһи-лиэгин баһылыга Вячеслав Попов, Василий Соловьев-Болот Боотур аатынан Хатгалы орто оскуолатын директэргэ Екатерина Егорова, Хатгалы нэһилиэгэр өр сылларга ситиһиниллэхтиг баһылыгынан үлээбэит Ульяна Атласова о.да эбээдэ тыллары эттишэр.

Кыайлыныахтар, прэзерлар бука бары харчыннан бйрэгмн-бнн, грамоталары туттулар. Ону таһынан бннрдннлээн оонньоотчуларга Гаврил Аммосов итлнлэччнлэрэ сыаналаах бнрннстэри олохтоотулар.

СЭМЭН ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Сүрүткө алыссыңар, кыргыздар, кыргыздар! Күчтүү болуңар, кыргыздар, кыргыздар! Күчтүү болуңар, кыргыздар, кыргыздар!

Հայաստանի Հանրապետության Կոմիտեի նախագահ Գևորգ Բաբայանը հանդես է գալիս որպես խորհրդակցական և մեդիայի խմբակցության ղեկավար, որի անդամներն են Մարտին Բաբայանը, Գևորգ Բաբայանի և Գևորգ Բաբայանի անունի վարձատրվող ընտանիքի անդամները:

